

TAULA RODONA:

LITERATURA I SOCIETAT A LES TERRES DE
FRONTERA

JUSTIFICACIÓ DE LA TAULA, PER LLUÍS ALPERA

Des de fa alguns anys, una de les màximes preocupacions dels escriptors que vivim i escrivim a les comarques del sud del País Valencià ha estat la d'enfortir l'activitat literària així com normalitzar la condició de lletraferit en terres de frontera.

Com ha assenyalat molt bé Jaume Pérez Montaner, el mateix acte d'escriptura porta implícit l'aïllament, la solitud, la marginalitat. Si, a més d'aquests condicionaments, el sud català comporta una conflictivitat de llengües en contacte per les grans transformacions demogràfiques i socioeconòmiques de les ciutats mitjanes i grans del País Valencià, comprendrem millor l'enorme inquietud que desvetlla el tema des d'Alacant estant. Caldrà recordar, ara i ací, els ja històrics assajos sobre el present tema: *Nosaltres els valencians* de Joan Fuster, *Alacant a part* de José Vicente Mateo, *Alacant: 30.000 pieds-noirs* d'Antoni Seva i *D'Azorín i el país meu* d'Antoni Ròdenas. Des d'aleshores ençà, diversos estudis monogràfics o de conjunt han anat ampliant la bibliografia, car és evident que la situació de gravetat de la llengua preocupa seriosament els escriptors, els lingüistes i els ideòlegs i, de rebot, els polítics i els historiadors.

«Viure la cultura en una perifèria territorial no és el mateix que en un centre de difusió i decisió cultural i lingüístic, que és el que defineix avui les nostres grans capitals. No hi haurà en el seu si una relació homogènia fins que la tensió entre els centres de decisió i perifèria territorial s'hagi dissolt i solventat», deia recentment el crític Àlex Broch en parlar de la

problemàtica literària del sud dels Països Catalans. Aquesta era i és una de les nostres preocupacions: que la literatura que es produeix a les comarques no reste excessivament «comarcal» o que reste despenjada dels centres de decisió de les grans capitals culturals. I, sobretot, que no quedem reclosos en allò que hom va anomenar la doble perifèria, la doble marginalitat: la de València i la de Barcelona.

Aquestes i altres reflexions foren l'origen de la present taula rodona i del tema a debat. Posteriorment, en convidar diversos escriptors de diferents contrades, decidírem ampliar el tema. Com a moderador de la taula vaig suggerir prèviament als participants una cosa una mica òbvia: que el títol de la taula havia d'ésser considerat més enllà de l'espai físic.

La diversitat en els enfocaments i les anàlisis dels diferents participants ha estat evident, tot i coincidir de tant en tant en alguns plantejaments i preocupacions comunes. És clar que aquesta era la intenció: desvetllar altres preocupacions més enllà de les que tenim plantejades els escriptors del sud-sud.

Per manca de temps, atès que els ponents empraren una hora i quinze minuts en llurs comunicacions, la taula rodona es va quedar sense col·loqui i discussió amb l'audiència. Una veritable llàstima.

INTERVENCIÓ DE MARGARIDA ARITZETA

He de confessar que la meva primera reacció davant del títol de la taula rodona va ser negativa i que em vaig proposar de banalitzar sobre el tema. Em vaig imaginar que les terres de frontera eren referides a la frontera lingüística, és a dir, a la zona que es troba en el límit que separa dos dominis lingüístics i em vaig desanimar: perquè aquesta línia que alguns assenyalarien damunt d'un mapa físic del territori, d'altres l'assenyalarien entre els replans de la seva escala o encara entre ganivet i tovalló en una taula parada en una mateixa casa.

Aleshores em vaig observar com a individu convidada a la taula rodona sobre el tema i em vaig preguntar de quina frontera podria parlar jo des de la meva pràctica literària o de l'indret on menjo, dormo i treballa gairebé cada dia. És a dir, des del Camp de Tarragona.

Aleshores se'm va ocórrer que el Camp va ser una terra de frontera a l'Edat Mitjana. Hi ha una sembradissa d'antigues torres de guaita que assenyalen com va ser fronterera aquesta terra en els darrers anys del període islàmic, com el Camp de Tarragona va ser una terra de ningú.

Però tampoc no creia que anés d'això.

I aleshores, tornant a la realitat dels mapes físics i dels mapes lingüístics, em vaig alarmar només de pensar que l'enunciat de la discussió es podria referir a algun tipus de l'anomenada «perifèria», per oposició a un nucli privilegiat, afavorit, puixant i central. I em vaig posar a tremolar.

Perquè tampoc la primera part de l'enunciat no em quadrava: l'oposició «literatura i societat» avui dia pertany al camp de la sociologia o de l'economia. O en tot cas, de la crítica i la història literària, en el benentès que aquestes s'ocupin també de l'estudi del caràcter documental dels textos. És a dir, de les característiques i fidelitat del seu realisme.

I aleshores el meu malestar em va portar a considerar que en literatura l'única frontera possible se situa en el pla mental i que és una qüestió estrictament personal, o si ho voleu, únicament estètica. Això és el que penso jo. Una persona pot escriure al marge de la societat que acull la seva obra (o que no l'acull, però en la qual s'enquadra culturalment el seu autor), pot escriure desaratat interiorment o exteriorment, exiliat o a la presó. I això no permet de generalitzar sobre casos semblants. I encara, si anem més lluny, penso que estic d'acord amb Jorge Luis Borges quan diu que una obra pertany al món, i encara a tota la història literària de la humanitat. No és una cosa única que es pot circumscriure en l'àmbit tancat d'una formació social concreta.

Per això començo per dir allò tan típic de: «nego l'enunciat». I a partir d'aquest moment ja podria callar i deixar que un altre que hi estigués d'acord digués la seva.

Però com que suposo que no se m'havia convidat per a això, i que no quedaria bé que, havent acceptat de venir i de parlar, jo reaccionés d'aquesta manera, intentaré sortir del tema de gairell i tocar-ne alguns punts del voraviu.

La meua primera reflexió sobre les terres de frontera em portava a considerar que podien ser vistes de tres maneres:

1. En primer lloc, en tant que espai físic, en el seu concepte de límit territorial. Això no em deixava altra opció que la de parlar de perifèria, de «comarques» i de tot allò tan bonic i allunyat (una mena de *far west*) que troben els capitalins quan surten a passejar els diumenges.

Però això no em serveix per parlar en termes de literatura. Una persona pot escriure igual des de la cuina de casa que des del wàter o el menjador. Un pot procedir de terres allunyades i anar a escriure a la capital, o se'n pot anar a «crear» a Bora-Bora, ara que torna a estar de moda. I això no té per què afectar el seu producte. Perquè un escriptor forma part d'una cultura, i és en termes de cultura que cal avaluar la seva obra.

2. En segon, lloc ens podríem referir a l'espai mental, i això em semblaria molt més interessant, cas que es vulgui parlar de literatura i no de sociologia o d'estudis de mercat. Això ens portaria a la consideració de l'existència d'uns límits i del paper de la transgressió. Potser algú agrairia que es parlés d'això i no pas d'una altra cosa. Però és clar, aquesta és una posició estrictament personal i canviant contínuament, perquè els límits es van modificant a mesura que s'exploren possibilitats noves i el terme transgressió es pot entendre de moltes maneres.

3. En tercer lloc, tornem a la frontera lingüística. I aquesta la veig dibuixada sobre un mapa, no la veig com una isoglossa o un feix d'isoglosses que es poden aventurar sobre un espai físic, sinó com un tram complex que afecta no pas un espai geogràfic concret sinó, en el cas català, una cultura.

Es tracta d'un espai imaginari on s'ocasiona una tensió constant a causa del contacte de llengües en la vida diària, i que hauria de generar (i genera) una situació de vigilància permanent per defensar, si cal, el patrimoni lingüístic, que es pot considerar amenaçat.

Però no parlàvem de llengua sinó de literatura. I en canvi, per aquest camí hem d'anar a parar a la dependència estricta de la literatura respecte de la llengua que li serveix de suport.

Deixeu-me plantejar algunes preguntes, amb les quals potser no estareu d'acord, però que almenys a nivell personal em neguitegen:

—La literatura catalana és una literatura amenaçada pel contacte (parlem de frontera) d'una altra (o unes altres) literatures?

Si fos així requeriria una «militància» constant dels seus soldats.

Això implicaria considerar la literatura catalana com una literatura de frontera, que voldria dir, amenaçada constantment d'invasió i d'extinció si no posseeix els mitjans per desenvolupar-se d'una manera lliure i independent.

—Però la literatura és això o és una altra cosa?

—Quina és l'actitud de l'escriptor? Li queden dos camins: acceptar aquesta feixuga implicació i convertir-se en un soldat. O bé negar-la, actuar com si no existís la premissa, afirmar que la creació literària no implica cap altra lluita, cap altre compromís que l'exploració estètica de possibilitats a través del text.

Però aleshores, en aquest segon cas, si l'escriptor tria com a vehicle d'escriptura una llengua de frontera, si tria com a connexió amb el món una cultura de frontera, podrà crear lliurement, però haurà d'acceptar les implicacions que comportin per a la seva obra (en termes d'acceptació, difusió i encara coneixença) aquesta llengua i aquesta cultura de frontera.

Trobo que és molt trist no poder escriure i prou, deixant les militàncies per a la vida social, cívica, política, de la persona que escriu (o que no escriu). Que es vulgui demanar que cada línia, cada pensament, siguin un acte d'afirmació, de supervivència. Perquè això no es demana a cap altre artista de cap altre ram, que pot crear lliurement al marge de l'existència o no d'una pàtria amenaçada. I perdoneu-me la ironia.

I ara anem a la primera part de l'enunciat: la relació entre literatura i societat. Aquí també hi veig diversos plantejaments possibles:

—Com accepta la societat el paper de la literatura? I aleshores, quina societat, la perifèrica o la nuclear? L'èlite o les masses? (simplificant molt). I en tot cas, quina literatura? La catalana? La forana? La catalana feta fora de les capitals? La catalana feta al nucli? La que reflecteix el món que l'ha d'acceptar o rebutjar?

Hi ha tantes preguntes i respostes, tantes ramificacions possibles, que ens portarien a poder muntar el tema com un joc d'ordinador apassionant.

Particularment penso que la literatura no té cap prestigi a la nostra societat, sigui o no considerada com a literatura en termes abstractes o com a literatura compromesa, de frontera.

Contràriament, la literatura catalana ha anat fent un camí que intentava de retrobar la normalitat. I per aquest camí, com en qualsevol cultura,

intenta de tenir una presència en el seu àmbit, una incidència, un impacte, o almenys una acceptació. O una resposta, que voldrà dir que almenys la sintonia o la desintonia existeix.

Però també en aquest camp hi intervenen factors que, si no són ja els pròpiament polítics de què parlava abans, almenys pesen tant com els altres. O s'hi afegeixen. Però alegrem-nos, almenys aquests els compartim amb el món occidental «lliure», amb tots els qui, com nosaltres, viuen les delícies de l'economia de mercat: la literatura pot ser una funció autònoma, però la seva relació amb la societat passa pels termes del marketing, la publicitat, la creació artificiosa dels *best-sellers* i algunes altres coses d'aquesta mena.

És tant així que fins i tot aquella activitat que no busca suport ni acceptació massius, és a dir, la producció de caràcter elitista, aspira a aconseguir almenys el premi del reconeixement per part de la torre de vori, de la *intelligentsia* de torn.

Concloent, i per no allargar-me més, el meu escepticisme és total.

— No penso que sigui bo que es doni als escriptors i als lingüistes el pes de la salvació d'una pàtria amenaçada (que d'altra banda potser ningú més no vol salvar). Però escriure en català, com la confirmació entre els catòlics, és un gest que imprimeix caràcter. I no crec que això es pugui evitar.

— No penso que tingui sentit, si no es parla en aquests termes, d'aplicar el concepte «terra de frontera» a un espai físic prop dels límits on comença Espanya (o França), on es mouria l'escriptor, o que seria reflectit per l'escriptor en la seva obra.

Si per terres de frontera s'entén l'espai de l'imaginari, aleshores no hi ha discussió possible, perquè aquest espai pot arribar a ser infinit i es limita només per la voluntat d'exploració de l'escriptor, la primera part de l'enunciat no hi té cabuda o és conseqüència només de la posició individual de l'escriptor.

Per altra part, penso que la relació entre la literatura i la societat, d'altra banda, es pot arribar a entendre en termes monetaris (com abans s'entenia el mecenatge, però ara regit per les regles salvatges del mercat) i l'escriptor pot arribar a ésser totalment esclau de la circumstància. Perquè de cada vegada ho veiem més, l'escriptor no produeix res d'estrictament necessari en una economia de mercat i, al marge d'allò que vulgui fer

personalment, acabarà venent la seva força de treball (perdoneu-me aquests termes passats de moda) a les empreses del món de la comunicació, dels àudio-visuals.

Això ens portaria a parlar de literatura en termes venals: fins a quin punt el creador té llibertat per fer allò que vol? Fins a quin punt l'ha tinguda mai?

Però això ja ens allunya molt del tema i segurament del que voldríeu discutir.

I res més. Ho sento. Si algú pensava que calia que parlés de les edicions locals d'obres literàries escrites per la gent de les comarques i del seu grau de reconeixement per part dels vilatans, de com és dur d'escriure en català quan els del poble del costat ja parlen una altra llengua i pertanyen a un altre país, de sentir-se sol i allunyat dels nuclis de decisió, doncs, o bé de com des de la llunyania i el silenci rurals es pot arribar a conquerir el cor dels lectors, us demano que em disculpeu per no haver-ho fet i haver-vos robat tant de temps.

INTERVENCIÓ DE GASPÀR JAÉN I URBAN: *Escriure des de la frontera: la frontera interior*

«¿Frontera? ¿Quina frontera?», titulava Biel Sansano el 1988 una taula rodona amb escriptors de les comarques del sud del País Valencià, on els que ens hi aplegàvem teníem com a missió parlar de la nostra feina literària «des del límit meridional de les terres de parla catalana». Amb aqueix interrogant es manifestava l'escepticisme de molts de nosaltres davant la idea que el fet d'escriure a la frontera lingüística fóra quelcom diferent o comportara una actitud diferent al fet d'escriure a qualsevol altre lloc. Dèiem aleshores que no ens sentíem escriptors de frontera, sinó, com a molt, escriptors a la frontera. D'una banda, no trobàvem gaires característiques comunes que ens donaren cap particularitat com a tals «escriptors de frontera» i, d'altra banda, calia considerar la fragilitat d'aqueixa «frontera lingüística territorial», hagut compte de la importància del món de les comunicacions personals i col·lectives, amb el que açò comportava de possibilitats de triar i veure un o un altre canal de televisió, oir una o una altra emissora de ràdio i llegir un o un altre periòdic, a més de la

possibilitat d'agafar un avió a vint o trenta minuts de ta casa que en una hora o dues et deixara a Barcelona o a Milà.

Amb la meua intervenció voldria reprendre aquells arguments i tornar a plantejar la hipòtesi que en l'actualitat, amb el desenvolupament dels *mass-media* i els sistemes de transport de persones i mercaderies, les fronteres lingüístiques tradicionalment enteses, ço és, les fronteres territorials, han perdut el significat que hom els atorgava habitualment, enfront de fronteres d'una altra mena, podríem dir-ne «mentals» o «personals», que han passat a ocupar el primer lloc dins la qüestió de la geografia de la llengua i la literatura.

Aquest és, si més no, el sentiment que, des de fa més d'una dècada, he anat desenvolupant en tant que observador de la realitat que ens envolta i en tant que escriptor amb voluntat que allò que produesc es troba íntimament relacionat amb aqueixa realitat. Certament, parle en tot moment com a ciutadà i escriptor, puix que només en qualitat de tal puc fer-ho i no com a sociòleg ni estudiós de la literatura, cosa que no sóc pas.

La idea de frontera de territori lingüístic com una cosa distant i diferent, com un *no man's land*, continua essent abonada avui en dia per sociòlegs, escriptors, crítics o professors de literatura. Tanmateix, aquesta és una visió excessivament centrípeta, puix que situa la perifèria només en relació a un centre, i falsament metropolitana, puix que no considera adequadament les variables urbanes de dimensió i d'oferta cultural dels nuclis urbans. Fet i fet, em sembla una resta més de la marginalitat en la qual van haver de desenvolupar-se les activitats en català durant els anys del franquisme, quan només podien donar-se en català la comunicació personal i escrita, quan el català es trobava proscrit als *mass-media*, quan difícilment podies tenir un llibre en català a les llibreries del poble i quan difícilment et podies moure i viatjar enlloc. Quan, efectivament, en passar de Guardamar a Torrevella o de Crevillent a Albaterra, hom deixava d'oïr parlar valencià i oïa parlar castellà.

Avui, tanmateix, pense que hem d'acabar amb el sentit de marginalitat, de territori sotjat que hem tingut durant les darreres dècades els escriptors en català, sobretot molts valencians. Vull dir, acabar amb idees com ara que un llibre puga ser bo només pel fet d'estar escrit en català o que l'ús del català només pot ser sinònim d'actituds progressistes o nacionalistes o de defensa de causes impossibles o perdudes. Ser lector i

escriptor en català, per més que continue sent un acte minoritari, no deixa de ser un acte normal, habitual, immediat i objectiu, sense cap transcendència, un acte que no ens fa sentir-nos diferents dels qui lligen o escriuen en castellà o en anglès.

En diverses ocasions he dit que sóc dels que creuen que actualment, als Països Catalans, la sort de l'idioma és una sola arreu del territori, puix que la frontera lingüística ha deixat de ser territorial i no és quelcom que pugui avançar o retrocedir d'igual manera que fa dos o tres segles amb els repoblaments del Baix Segura i l'horta d'Oriola. La frontera lingüística del català avui en dia ja no és un perímetre definit, limitat, Salses i Guardamar, Fraga i Maó endins i l'Alguer enmig de la mar. A la fi del segle xx, les fronteres del català, com mai abans d'ara i cada dia més, es troben a la sala d'estar de cadascú de nosaltres, en l'aparell de televisió, en la llengua que fem servir en les converses quotidianes, en els periòdics que llegim. Siga a Elx o a Barcelona, cada vegada més el castellà és vehicle de comunicació en les nostres relacions quotidianes personals i laborals.

Ara bé, en un món basat en la comunicació i la informació també és certa la viceversa, puix que, com mai abans d'ara, i gràcies a l'esforç d'algunes entitats culturals i a la col·laboració econòmica de moltes persones, sovint podem oir parlar català a la ràdio o a la televisió, ja siga a Barcelona, ja siga a Elx.

En un article que vaig escriure fa uns anys, plantejava la importància de les comunicacions i el transport i la necessitat d'abolir tota mena de fronteres i duanes a la comunicació i la informació, per tal de poder adquirir una consciència nacional i lingüística i fins i tot uns veritables equilibris territorials. Aleshores plantejava que a finals del segle xx caldria tendir cap a una altra idea de l'equilibri territorial en la qual els mitjans de transport i els *mass-media* foren els elements fonamentals per a trencar l'aïllament de les parts endarrerides del territori, foren o no terres de frontera lingüística o administrativa. Des del punt de mira dels desequilibris territorials, allò que importaria no seria tant la distribució homogènia de la població sobre el territori com la proximitat real (directa o indirecta) de tot el territori, val a dir, de tots els habitants, als nuclis de poder, creació, producció, decisió i informació. Hem de tenir en compte que la proximitat originada per la facilitat de comunicació física es multiplica amb la comunicació informativa i que, si alguna cosa, per damunt

de tot, ens interessa d'ambdues, és la possibilitat que ens ofereixen d'establir contactes, de rebre informació, d'iniciar i mantenir relacions personals, laborals i econòmiques i, en última instància, d'obtenir coneixements de tota mena.

Així, doncs, des del meu punt de mira, escriure literatura en català a Elx avui, pel fet de ser a la vora de la «frontera lingüística del sud», no és més fàcil ni més difícil ni dona cap particularitat específica que si ho férem a Tarragona, Castelló de la Plana o Palma de Mallorca, per posar tres ciutats de grandàries equivalents. En tot cas, les particularitats, a qualsevol lloc, provenen del mateix escriptor i del paisatge o el lloc que l'envolta i les dificultats no es deuen tant a la situació geogràfica des d'on hom escriu com a la situació «interior» de l'escriptor. Allò que té interès per a mi, com a escriptor i com a lector, és la frontera interior, lingüística i emotiva, de l'obra acabada. ¿Des de quin punt de la consciència, de l'emoció o del compromís escriu cadascú de nosaltres? ¿On se situa el llibre acabat que tenim entre les mans? Això és el que m'importa i el que, al meu parer, ha de situar-se al bell mig de tot debat sobre societat i literatura.

Parlem de les fronteres que hi ha al cap, a la cambra de cadascun de nosaltres, als *mass-media*, al veí que veiem cada dia. I fem-ho amb l'objectiu d'adquirir la maduresa que pertoca a la nostra literatura i a la nostra societat, que ens habite la seguretat de la paraula ferma i antiga que ens correspon. Així, doncs, tornant al principi, repetesc la pregunta: «¿Frontera? però ¿quina frontera?».

INTERVENCIÓ DE PONÇ PONS

Plantejar un tema com aquest en un país com el nostre, amb fronteres definides, culturals, lingüístiques, històriques... una nació sense estat, sotmesa i reduïda a simple autonomia, em sembla divagar.

A més, el concepte de frontera em sona encara a territori inexplorat i m'ompl de re/ssonàncies d'invasions, llunyania, confins del món...

Actualment, almenys a Europa, la influència i la potència dels mitjans de comunicació és tan grossa que arriba (sempre hi ha excepcions) als llocs més fronterers i acaba per dissoldre'n, no només les peculiaritats,

sinó per donar a Calví la raó quan diu: «Vivim en una civilització uniforme, amb models culturals ben definits».

De fet, pertot hi ha blocs de pisos i constatam amb tristesa que construïm una mena de societat fotocòpia on la gent acaba per acostumar-se a tot i on aquests versos de Joan Vinyoli,

que tot és dur, cruel sense pietat
i sempre el mal i la vergonya duren

prenen categoria d'axioma.

Com a menorquí, com a fronterer (jo també em sent com Camões de «*onde a terra se acaba e o mar começa*»), crec que us puc dir (i en parlarem, supòs, en el col·loqui) que la nostra és una societat que, de fa uns anys, pateix no sols el problema de l'urbanisme turístic que arrasa cales i mata la bellesa del paisatge, sinó que veu amb legítim temor de perdre un sistema, un model arrelat de vida, com augmenta la immigració.

Abans, els pocs «forasters» (denominació esporgada de menyspreu o xenofòbia) que venien s'integraven, però ara són molts i no es dignen a conviure en català.

La nostra societat, a causa de l'aïllament i a pesar del franquisme que ens havia fet (i encara ho som) diglòssics, ha conservat bé la llengua, però no té clara consciència d'identitat i arrossega prejudicis, dèries, fòbies, que resumeixen les massa vistes i sentides frases: «Menurkí sí, català no» (*sic*), «Es castellà l'entendem tots» i «Català, qui no te l'ha feta, te la farà».

Açò no obstant, com deia l'Estellés: «Hi ha l'esperança. Sempre ens resta l'esperança» i anam fent i madurant, però ja hem perdut el nom de moltes coses, cada dia som més *lights* i, si abans vivíem (al meu poble en tenim fama) sempre amb les portes obertes, ara tancam i no basta.

Literàriament parlant, alguns es queixen i es planyen de l'abandó, de l'oblit, del tracte desigual o el poc ressò que tenen les obres dels perifèrics enfront dels autors que habiten les esferes del poder o que poblen, capitalistins, la Metròpoli.

I potser és cert.

El meu amic Antoni Vidal Ferrando, gran poeta i millor persona, ho resumia així (i ell no és dels que gemeguïn) en una intensa entrevista apareguda a «El Mirall»:

el món en què creïem s'ha ensorrat i les subvencions oficials deixen els individus i les entitats culturals a mercè de les institucions. [...] en proporció, la poesia que es fa a Mallorca em sembla millor que la del Principat, però com que allà ho tenen molt més clar que nosaltres, ja se'n cuiden prou que açò no sembli així.

El temps garbellarà.

Quan un té vint anys [va escriure Ferrater], el que vol és, justament, sortir del localisme, sortir del provincianisme i accedir de cop a la literatura mundial i de primera categoria. [...] i hi ha un fet paradoxal: que l'escriptor revolucionari, l'escriptor innovador, en certa manera és l'escriptor que més es lliga amb la tradició.

A Menorca, la veritat és que, tret d'aquell (encara no prou valorat) Període Menorquí de la Literatura Catalana, amb el qual ens era molt difícil enllaçar, i d'alguna que altra obreta de valor més bé entranyable, ens hem trobat sense una tradició, sense una «escola» que continuar o contra la qual rebel·lar-nos i no hem paït els vint anys.

La nostra és una literatura amb esperança de futur. Una literatura que comença i que es vol integrar de ple en el llarg corrent, la tradició, la història de la Literatura Catalana.

De moment, potser arrossegam encara tòpics i es valoren en excés obres que no tenen cap valor més que ser escrites en català i s'afegeixen a un migrat gruix bibliogràfic d'iniciació i resistència. Però acabarem per escriure, ens ho guanyarem, l'obra que ens pertoca perquè som més que aquella illa d'«el mar, les pedres i el vent».

En el fons, bona o dolenta, mínima o nombrosa, la literatura que es pot fer i trobar a les terres frontereres és igual que la que es pot fer a les terres de l'interior o que s'escriu en una gran ciutat.

Possiblement (us estalviaré cites de Marx, Goldman, Lukacs, Butor, etc.) estarà influïda, condicionada pel medi i el reflectirà conscientment o inconscientment, però de fet, en qualsevol societat amb un mínim d'infraestructura cultural, sigui fronterera o no, s'hi poden dar tots els gèneres, tots els corrents, tots els -ismes inventats o per inventar. Fins i tot (açò depèn del grau de normalització en què es trobi), és ben possible que hi hagi cercles i cenacles, grupets, faccions, capelletes, clans, partits...

bandes literàries i que funcioni amb l'enveja com estatut i programa aquest gran Club de Poetes Vius que em sembla desolador i que ja és hora d'abolir i de superar.

A les terres de frontera ens podem trobar (la tipologia és rica i variada) amb tota mena d'autors. Hi ha els que encara es pensen que mitjançant la seva obra és ben possible transformar la societat, n'hi ha que escriuen per gust, altres per diners, altres (com deia Robbe-Grillet) «per saber per què escriuen» i altres (com ha demostrat Sábato) «per no morir-se de solitud en un país dissortat».

Encara en trobaríem més. Sigui com sigui, la veritat és que la independència sol comportar doloroses marginacions, que molts autors (Barthes *dixit*) «prefereixen la seguretat de l'art a la soledat de l'estil» i que alguns (segons Valéry, bastants) no tenen res a dir, però s'entesten a exposar-ho per escrit.

Nosaltres, sense saber prou què és ni haver trobat encara una definició precisa, sempre dam per suposat, per lògic, evident, que a una societat, sigui fronterera o no, hi haurà literatura i li atorgam una importància (jo també crec que la té!) de tan gran, potser excessiva.

Gerald Brenan comentava, a *Pensamientos en una estación seca*, que tots els escriptors i artistes es demanen atordits què podran trobar en el món les persones d'altres professions per justificar el desig de viure.

I crec que és cert. Per nosaltres, la literatura ho és gairebé tot i no entenem, no podem concebre o afrontar la vida sense la literatura.

Kafka ho exemplificà molt bé: «No tenc interessos literaris, sinó que estic constituït per literatura, no sóc ni puc ésser res més».

Però ens caldria fer un acte d'humilitat i assumir amb honrada lucidesa que a la nostra societat es llegeix poc, que el món és ple d'escriptors i que molta gent pot viure sense haver llegit Cervantes, Shakespeare, Tolstoi o el nostre autor preferit.

Si no m'equivoc (la cita és de segona mà), Trotsky va dir més o menys que en la nova societat socialista no se sentiria la necessitat de la literatura.

Jo us ho deix amb un interrogant i esper, desig de tot cor, que açò no sigui ver perquè el dia que els homes deixin de somiar, de qüestionar-se la vida, de plantejar-se els eterns interrogants de l'existència, d'inventar històries, d'escriure... hauran perdut una de les més riques facultats que posseeixen perquè escriure és sempre un acte de llibertat i

hem d'escriure amb llibertat i amb honradesa encara que no ens hagi de llegir després ningú.

Escriure no serà mai una passió inútil.

A unes terres com les nostres en què, tret d'honroses excepcions, l'activitat política s'ha convertit en un negoci i alguns regidors que ostenten càrrecs culturals ataquen la unitat indiscutible, indissoluble, insubornable de la llengua catalana, cal recordar el que va escriure Carlos Fuentes ja fa temps:

La palabra es un sustento del poder y revolucionar la palabra es atentar violentamente a las mismas bases del poder. Sobre todo en un continente en el que hay que tener mucho cuidado con el lenguaje de los políticos, tan apto para sembrar el confusionismo conceptual. Por esto al escritor le cabe la función de devolver la palabra con el sentido recto, puesto que el lenguaje es un patrimonio socializado.

Però, si deixam l'espai físic, geogràfic, material..., podem dir partint del tòpic popular aquell de «cada persona és un món», que cada escriptor és també un món particular amb fronteres que, depèn del seu tarannà, del seu caràcter, de la seva ideologia, estaran més o menys obertes, tindran reixats de filferro o seran murs d'insolidaritat.

Perquè de fet (Sartre era molt viu), l'infern sempre són els altres i les fronteres sensibles, interiors, del nostre jo personal limiten, estan en contacte, conflictiu o no, autista o enriquidor, amb allò que don Antonio, un home de fronteres lliures, civilitzades i obertes, denominava «otredad».

Tots som un poc fronterers, tots, marcats per corc de l'escriptura, en cada mot ens jugam (com va expressar molt bé Martí i Pol) l'existència i escrivim (són versos de Valente):

Porque es nuestro el exilio.

No el reino.

Actualment, amb la idea de superar diferències i eliminar vells obstacles, es parla molt de la «casa comuna europea» i es vol presentar el «problema» dels nacionalismes com una trava, una llosa, a la desitjada unitat que alguns confonen, crec, amb uniformitat.

A mi em fa por (no sé quin model arquitectònic pensen seguir), que aquesta casa sigui, lingüísticament parlant, com aquella que exalçava Julián Marías i ens toqui viure al soterrani.

Sé que el temps va just i acab.

La frontera mai no ha de ser un mur, però tampoc una retxa sense sentit sobre el mapa d'un espai que és pur desig.

Aquí, a les Illes, el problema és que fa segles que som fills de Ramon Llull i molts encara no ho saben.

Resistirem.

INTERVENCIÓ DE JAUME PÉREZ MONTANER: *L'escriptor en terra de frontera*

És ben probable que no fos originàriament aquesta la intenció dels organitzadors, però el tema de la present taula rodona pot donar lloc en realitat a unes reflexions necessàries sobre l'activitat literària que, en el fons, estan íntimament relacionades amb la situació i la mateixa condició de l'escriptor. Parlar de l'escriptor en terres de frontera és parlar, clar i ras, de l'escriptor en la societat; en la nostra societat, evidentment, i en qualsevol altra societat en els moments actuals de finals del segle xx.

No crec, llavors, que siga apartar-se massa del tema proposat, sinó més aviat tractar de contextualitzar-lo o de situar-lo en les seues primàries i estrictes dimensions, les que afecten directament qualsevol escriptor, independentment de la seua nacionalitat i del context geogràfic o lingüístic que, òbviament, el poden condicionar encara més.

El fet que per a mi està ben clar és que l'acte de l'escriptura ja porta implícit l'aïllament, la solitud, la marginalitat. «El crític ha d'estar sol en el món amb el seu llibre», escrivia Walter Baehlich, i si aquesta condició és vàlida per a la reflexió sobre l'obra d'art, ho és encara més per a la creació artística, per a la creació literària sobretot. Al capdavall, creació artística i resposta a l'art són processos correlatius que tenen un mateix referent, són com les dues cares d'una única moneda, i necessiten la soledat per a la plena i satisfactòria recepció.

L'escriptura exigeix l'aïllament i l'autoreclusió per a la seua creació i el seu gaudi: ve a ser, per aquesta mateixa raó, com una parcel·la de llibertat en un món massificat, reglamentat i dirigit —teledirigit, podríem

dir més que mai, amb totes les possibles accepcions del vocable—, suposa i necessita una decidida voluntat de recerca d'un plaer superior per damunt dels plaers fàcils i poc estimulants que li ofereix la vida uniformada. L'escriptor, en tant que creador, es margina en una societat que li és hostil, com un intent d'escapar-se de l'automatisme imperant en gairebé totes les circumstàncies de la vida, i la seua professió esdevé aliena i inútil o subversiva per a un món que es mou sobretot pel valor de canvi. Observem, com a mostra eminent, la inutilitat sublim de la poesia en el món actual; inutilitat, pràcticament, en gairebé tots els casos i a tots els nivells, i no pense que s'hi pugua excloure el nivell acadèmic. La poesia, des de la pràctica mercantilista en la qual estem immersos, no té sentit ni utilitat ni té cap lloc en aquesta societat; aprofita com a màxim perquè algun polític es pugui més o menys lluir amb alguna citació oportuna.

Des de la soledat, tanmateix, l'escriptor reflexiona i ajuda a reflexionar, analitza i denuncia la societat de consum, els interessos espuris dels polítics, les maquinacions constants dels cercles de poder, posa de manifest les contradiccions i la infelicitat inherent al nostre món feliç. La seua activitat i el seu aïllament són certament inútils en el sentit que hem apuntat, però tenen la meravellosa inutilitat de les coses que ens són imprescindibles per poder continuar considerant-nos i dient-nos humans, perquè renunciem a participar en l'engranatge del rendiment immediat o a curt termini, perquè suposen una resistència a l'alienació i a la cosificació, a convertir-nos exclusivament en persones o coses manipulables. Són inútils, però són també subversius perquè poden qüestionar o contradir la racionalitat del món establert. Aquest potencial de subversió fa que el seu aïllament siga sospitós i perillós per a totes les formes de domini, per a tots els règims polítics i totes les formes d'estat que, sense excepcions, no suporten la crítica, la reflexió, la pràctica contagiosa d'una llibertat diferent. I això ha estat sempre així, en orient i en occident, en les democràcies burgeses i en les ara abolides democràcies populars, encara que les formes de repressió han assolit graus i modalitats diferents segons les circumstàncies i els ben hipotètics perills per a la societat alienada. L'escriptura, la poesia, ha estat sempre el gra d'arena que fa xauxinejar sovint el perfecte engranatge, el corcó que amenaça subtilment l'estabilitat de les nostres construccions. Plató fou el primer que ho va veure i ho va expressar amb tota claredat i cruesa en expulsar els poetes de la seua república.

Aïllament, solitud, marginalitat són tots conceptes que suposen límits, fronteres, exilis. L'escriptor viu sempre en terra de frontera. L'escriptor és sempre un exiliat. S'ha parlat ben sovint en els darrers anys de l'exili exterior i l'exili interior referits a la situació personal i política d'alguns dels nostres escriptors en un període concret de la nostra història recent. Mai no s'ha tingut en compte, tanmateix, l'exili inherent a la mateixa pràctica de la literatura, l'«exili com a paradigma extrem de l'existència del poeta en general», com va escriure Nelly Sechs a partir de la seua activitat com a poeta i la seua llarga experiència d'exiliada. Des d'aquest exili integral s'han escrit algunes de les obres més sublimes de la literatura catalana del segle xx; el *Nabí* de Carner i les *Elegies de Bierville* de Riba en són dos dels exemples més eminents.

M'he referit fins ara a la situació de l'escriptor en general, a la condició mateixa de l'escriptor en qualsevol societat. Als Països Catalans, al País Valencià en concret, l'aïllament i la marginació assoleixen a més a més unes característiques especials que són doblement amenaçadores, tenen un plus afegit que atempta directament a la supervivència de la mateixa matèria de l'escriptura, la llengua pròpia. No es tracta només d'Elx o Crevillent, el Pinós o la ciutat d'Alacant, noms i llocs referits directament a terres situades geogràficament en la frontera; però, si bé ho mirem, tot el País Valencià és una terra de frontera. Més que en qualsevol altre país l'escriptor valencià sap que escriu per a una íntima minoria o, potser més aviat, no sap en realitat per a qui escriu. El poeta pensa que, amb molta sort, el llegiran, no tots, alguns dels altres poetes i se sentirà content si del seu llibre es venen més de dos-cents exemplars. El narrador, si no entra en els canals de distribució escolar, si no escriu literatura infantil o per a joves, quedarà satisfet amb uns poquíssims centenars més. L'autor teatral s'accontentarà amb un parell de representacions per a amics i coneguts i tractarà d'aconseguir alguna de les no massa generoses subvencions de les institucions autonòmiques.

Aquesta és, dissortadament, la tònica general que afecta l'escriptor en terra de frontera, una frontera difusa que penetra fins i tot en les nostres cases. I no podia ser d'una altra manera, perquè si eixim del nostre *ghetto* particular de relacions o amistats quotidianes o professionals, comprem d'immediat que som cada vegada més una minoria

insignificant i impotent, que en el nostre bloc on residim, per exemple, es poden comptar amb els dits de la mà les famílies que s'expressen habitualment en català; que a l'autobús ens sorprenem, alegrem i afinem l'oïda quan, molt de tard en tard, escoltem algú que parla en la nostra llengua. L'enumeració podria ser inacabable: el cinema, l'administració, la premsa s'expressen, pràcticament de manera exclusiva, sempre en espanyol. Si ens posem davant del televisor, de les set possibilitats que ofereix la pantalla d'una ciutat com València, només una —TV3— és en català, amb algun programa esporàdic del Canal 9 en un valencià no massa acurat. I si passem al dial de la ràdio, les emissions en espanyol es repeteixen mil·límetre a mil·límetre amb només una emissora autònoma en la nostra llengua. El tancament alevós i furtiu de Ràdio 4 a València, el passat 24 de juliol, que emetia en valencià les vint-i-quatre hores del dia, no ha despertat encara una resposta unànime dels més de vint mil oients habituals ni de la societat valenciana en general. L'atac sistemàtic contra la llengua —la llengua del poble i de l'escriptor— és contemplat amb passivitat i, en el millor dels casos, amb la més completa impotència. Més que en terra de frontera, l'escriptor valencià viu i treballa i escriu en terra minvant i en descomposició.

I en aquestes condicions que, con tots sabem, he assenyalat no de manera pessimista i exagerada, sinó tòpica de tan real i cruel, ¿per què s'escriu? ¿per a qui s'escriu si les possibilitats d'incidència en el nostre públic més directe i natural són pràcticament inexistent? Són preguntes que una gran part dels escriptors es plantegen sovint i amb insistència. Preguntes que no poden tenir, a pesar de tot, una resposta senzilla i que ara deixe en l'aire com a tema possible d'altres taules rodones, d'altres reflexions.

INTERVENCIÓ D'EMILI RODRÍGUEZ BERNABEU: *Literatura en la frontera*

La literatura catalana actual no ha pogut travessar el llinard de vertebració d'una voluntat comuna. Hi ha, sens dubte, una perseverança en la divisió, vull dir, a mantenir aqueixa divisió. Hi ha una sèrie d'indicis que proven aquesta perseverança secessionista:

a) Rebuig sistemàtic d'allò que no és català estricte.

b) Desinterès pel que s'esdevé fora del propi indret, amb la conseqüència immediata del naixement d'una literatura eminentment comarcal. Gran part de la literatura del Principat respon a aquesta característica.

c) Aquesta situació ve donada majoritàriament per la manca d'un sentit nacional en la literatura que totalitze l'àrea lingüística. Fruit d'això és la inexistència d'un centralisme barceloní o valencià que aspire a dominar políticament i cultural la perifèria.

La descentralització comporta desinterès per la perifèria. Només si aquesta perifèria s'acosta al «centre» político-cultural pot ésser atesa. La norma forjada als «centres» de poder esdevé d'abast local, comarcal, o, a tot estirar, regional, i rebutja les iniciatives perifèriques que, mancades de la pressió centralista, han improvisat perillósament altres normes d'intolerable acceptació per a la generalitat del domini lingüístic.

Amb aquesta monstruosa vacil·lació, les pèrdues s'operen principalment sobre la perifèria en una primera etapa:

—Manca de directrius lingüístiques clares. S'acaba conreant una llengua que hom no sap ben bé a qui va dirigida i, passada una primera etapa de fervor patriòtic, l'escriptor pot arribar a la conclusió que és més pràctic escriure en castellà que no pas en català.

—Empobriment lèxic.

—Pressió contínua de la cultura dominant castellana o francesa.

—Desaparició de referents intel·lectuals locals amb projecció general.

—Feblesa político-cultural.

Amb aquesta perspectiva, l'esfondrament cultural s'esdevé tost o tard. I, aleshores, l'hipotètic «centre» resta cada vegada més reduït a la pròpia

comarca de referencialitats, abocat al paper subaltern i tancat que li assignava la cultura dominant espanyola o francesa.

Aquesta desintegració és, sens dubte, també present al «centre» de la cultura catalana, i no pot redreçar-se sinó pel mecanisme més temible per als nostres oponents: mitjançant una robusta política cultural centralista que, des del poder polític-cultural, cree normes, influències, i mantinga una cohesió ferrenya sobre les comarques perifèriques.

Cal aprofundir la qüestió i tractar d'imaginar solucions d'aquest tipus, car són aquestes les iniciatives que han permès la flonja vertebració de la catalanitat actual: la Renaixença, el fabrisme, la teoria dels Països Catalans són les fites centralitzadores que han promogut i han aconseguit la situació —precària, és cert— d'unitat en què ens trobem. Però fóra suïcida aturar-se en aqueixes fites. A hores d'ara, ni culturalment ni política no ens hem eixit d'aquells guanyys, vivim de renda, no trobem res de semblant en les dues darreres dècades que ens puga traure d'aquella inèrcia que arrosseguem.

Després de la transició política de la dictadura franquista a la democràcia espanyola, i fracassats uns primers intents d'articular partits comuns que abraçaren tota l'àrea de llengua catalana, els fets disgregadors (lingüístics, polítics, socials i literaris) s'han succeït progressivament sota diversos pretextos aprofundint cada vegada més en els mites diferenciadors.

Al País Valencià, només una minoria intel·lectual molt estratègicament situada culturalment és l'escull important per a l'espanyolització total. Vençuda aquesta resistència, el País Valencià restarà en mans del «blaverisme» cultural i sota l'espanyolisme pseudoautonomista que, si fa no fa, arrosseguem en totes les tessitures de poder.

I, arribat aquest aspecte del discurs, he de dir que la perifèria no pot fer massa pel redreçament d'aquesta situació. La inèrcia ha de trencar-se des d'aquells grups de poder on més forta, o amb més possibilitats d'enfortir-se, se senta la catalanitat. La perifèria ha donat idees (assumpció d'una literatura comuna, de la unitat de la llengua i materials importants per a la teoria dels Països Catalans), però és difícil que hi puga incidir sociològicament sense un canvi substancial de la política.

Només el Principat, després de l'etapa actual de refermament polític-cultural propi, pot ésser en condicions de promoure una expansió del catalanisme sense precedents històrics recents. Sense aquesta expansió,

promoguda clarament i sense dissimulacions, les possibilitats de subsistència de la cultura i de la nació catalanes són incertes i problemàtiques per diverses raons, entre les quals la més important fóra el volum socio-lingüístic del grup humà de parla catalana. L'eliminació dels blocs valencià i balear del domini lingüístic seria el pròleg per al nostre anorreament.

